

Andrzej Muchowicz

Pomiędzy historią literatury a filozofią

Sztuka i Filozofia 6, 230-232

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Muchowicz

POMIĘDZY HISTORIĄ LITERATURY A FILOZOFIA

Eugeniusz Czaplejewicz: *Pragmatyka, dialog, historia. Problemy współczesnej teorii literatury*. PWN. Warszawa 1990.

Prace dotyczące problemów literaturoznawczych często zawężają swoją perspektywę badawczą, przeprowadzając rozważania w oparciu o wąską specjalizację historyczną. Książka Eugeniusza Czaplejewicza przeciwstawia się takim ujęciom czerpiąc nie tylko z historii literatury, ale również z historii filozofii oraz z historii badań literackich różnych okresów. Spojrzenie obejmujące takie spektrum pozwala autorowi prowadzić refleksje, które sytuują się na granicach zakreślonych przez pojęcia oddzielające filozofię od historii literatury. Eugeniusz Czaplejewicz dąży do ożywienia badań literaturoznawczych, próbując stworzyć filozoficzną koncepcję literatury, ze świadomością własnego zanurzenia w proces historyczny, który jest dialogiem z historią i historią dialogu równocześnie.

Autor *Pragmatyki, dialogu i historii* idzie niewątpliwie śladem Bachtinowskiej filozofii kultury w myśl następującego stwierdzenia Michała Bachtina: „... Dziedzina kultury nie ma wewnętrznego terytorium: cała sytuuje się na granicach. (...) Życie kulturalnego aktu w istocie dokonuje się na granicach: w tym tkwi powaga i znaczenie tego aktu; odsunięty od granic staje się pusty, arogancki, degeneruje się i umiera”¹. Kulturalny akt, jakim jest praca E. Czaplejewicza jest aktem dokonującym się na granicach, które można określić jako „filozoficzny dialog z historią dialogu”.

Pojęciem podstawowym dla rozważań prowadzonych w książce *Pragmatyka, dialog, historia* jest pojęcie dialogu. Autor stara się usytuować

¹ M. Bachtin: *Problemy literatury i estetyki*. Warszawa 1982, s. 26–27.

pomiędzy historią literatury jako historią dialogu, a filozofią. Można przyjąć takie usytuowanie za zasadę organizującą dla jego refleksji.

Praca E. Czaplejewicza określona przeze mnie jako „filozoficzny dialog z historią dialogu” jest zhierarchizowana na dwóch poziomach: (1) na poziomie metadyskursu — przedstawiającym założenia pragmatycznej koncepcji dialogu oraz (2) na poziomie dyskursywno-przedmiotowym — ukazującym założenia przedmiotowe pojęć dialogu, występujących w rozważaniach literaturoznawczych i filozofii. Autor pisze o dialogu z perspektywy metadyskursu, ale — co jest warte podkreślenia — posługuje się przy tym językiem przejrzystym i zrozumiałym, charakterystycznym dla filologa.

Przedstawiając założenia przedmiotowe pojęć dialogu występujących w historii badań humanistycznych, E. Czaplejewicz wyróżnia siedem typów koncepcji:

(1) Teorię formalną — określającą dialog na zasadzie: a) liczby osób zabierających głos, b) długości poszczególnych wystąpień;

(2) Teorię formalistyczną, która rozumie dialog jako specyficzną strukturę językową mogącą się także pojawiać w innych formach wypowiedzi;

(3) Teorię tematyczną — uważającą za najważniejszą sprawę w dialogu konstruowanie i rozwijanie tematu;

(4) Teorię semantyczną — zasadzającą się na opozycji „ja”-„ty” oraz wykorzystującą znaczenie różnych form gramatycznych;

(5) Teorię neoidealistyczną — wskazującą, że mówienie jako takie jest w gruncie rzeczy rozmową, która nawet wówczas gdy rozmawia ze sobą więcej osób, toczy się głównie wewnątrz każdej „osoby” między poszczególnymi jej rolami;

(6) Teorię ideologiczną, w której przez dialog rozumie się ścieranie punktów widzenia, postaw ideologicznych mniej lub więcej zakorzenionych w pragmatyce;

(7) Teorię funkcjonalną — głoszącą, że dialog prezentuje żywą wymianę myśli przynajmniej dwóch osób w sytuacji kształtującej treść rozmowy tak, by grawitowały ku takiemu czy innemu jej ostatecznemu celowi.

Eugeniusz Czaplejewicz sytuując się na poziomie metadyskursu próbuje zarysować własną pragmatyczną koncepcję dialogu. Według niego dialog jest procesem — zjawiskiem czasowo-przestrzennym wielowy-

miarowym i dynamicznym. Dialog przejawia się w tekście i przez tekst, ale się z nim nie pokrywa ani do niego nie ogranicza, stanowi tylko jego podstawę, jego najgłębszą strukturę. Tak rozumiany dialog jest sposobem, warunkiem i jednocześnie bytowaniem całej ludzkiej społeczności i każdej jednostki. Proces dialogowy, w którym występują różnego rodzaju całości typu fazowego jest procesem nie kończącym się.

Powyższa koncepcja dialogu ukonstytuowana na poziomie metadyskursywnym, w usytuowaniu pomiędzy historią literatury a filozofią, jest inspirowana wizjami Platona i Bachtina. Jej autor ma świadomość własnego zakorzenienia w procesie dialogowym, ale równocześnie próbując sformułować pragmatyczną teorię dialogu wychodzi niejako poza hipotetyczny świat procesu dialogowego. Musimy jednak pamiętać o tym, że tego typu paradoksalna sytuacja jest dla filozofa kultury — artykułującego swoje poglądy na poziomie metadyskursu — nie do uniknięcia.